

ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਪੰਜਾਬੀਅਤ' : ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ - ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਰੋਕਾਰ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ 1961 ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਉਸਦੀਆਂ ਦੋ ਸਾਹਿਤ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ-ਵੰਗਾਂ (ਨਾਵਲ) ਅਤੇ ਘਾਹੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤ (ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੀ ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਸ਼ੌਕ ਵਲੋਂ ਪਾਲਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ:-

"ਲਿਖਣਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਭ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਉਸ ਟੇਕ ਦੀ ਭਟਕਣ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਕ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਲੱਖ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਬਹਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।" ਇਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ੌਕ ਸਦਕਾ ਹੀ ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ/ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਇਕਾਂਗੀ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਸਰੋਕਾਰ ਉਸਦੀ ਨਾਟ-ਪੁਸਤਕ "ਪੰਜਾਬੀਅਤ" ਨਾਲ ਹੈ। 1996 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਬ-ਸਾਝੇ ਮਸਲੇ ਤਾਈਂ ਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਨਜਿੱਠਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੂਈ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ:-

"ਉਸਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝੁੱਲ ਰਹੀ ਤੇਜ਼ ਹਨੇਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤ-ਦਿਨ ਖੁਰਦੀ ਤੇ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਜਿੰਨੀ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।"

(ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚੋਂ)

ਭਾਵੇਂ ਨਾਟਕ ਵਿਧਾ (genre) ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਕ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਇਸਦੀ ਚੁਸਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਨਾਟਕੀ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਖੁਦ ਵੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾਂਕਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ

ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੀਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਲੜੀਵਾਰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾ ਇੱਕ ਸਾਰ ਤੁਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂ ਸਰੋਤਾਜਨ ਸੁਣਦਾ ਸੁਣਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਹਿਰਗਲ ਇਹ ਮਸਲਾ ਫਿਲਮਾਂਕਨ ਜਾਂ ਮੰਚਨ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਟਕ ਅਧੁਨਿਕ ਮੰਚ-ਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਟ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਲਿਖਤੀ-ਪਾਠ ਨੂੰ ਮੰਚੀ-ਪਾਠ (performance text) ਵਿੱਚ ਢਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਸਾਡਾ ਸਰੋਕਾਰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਾਸਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਸਲਾ ਹੈ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਫੈਲ ਰਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਡਰੱਗਜ਼ ਦੀ ਆਦਤ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕਟ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਗਾਠਨ ਦਾ ਹੌਂਦ-ਮੁੱਖੀ ਸੰਤਾਪ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਦੇ ਇਸ ਚੁਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਵਿਆਪੇ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਕੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਪਾਤਰ "ਬਿੱਟੂ" ਧਨੀ ਕਿਸਾਨ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਤਰ - ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ- ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਗਾੜੇ ਹੋਏ - ਕਾਕੇ - ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਸਿਗਾਰਟਨੋਸ਼ੀ ਦੀ ਲਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਸਫਲ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਆਹ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਨੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਜਦ ਉਹ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਜਾਵੇ। ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਹ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੱਥ-ਕੰਡਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਬਣਾ

ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਿੱਟ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਰੂਪ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਸੁਹਿਰਦ ਇਨਸਾਨ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੇਂਡੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਤਾਰਾਂ-ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਦੋਸਤ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਪਾਤਰ ਜਿਹੜੇ ਉਸਦੇ ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਧੁਰਦਿਲੋਂ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣਾ ਲੜ ਛੁਡਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਵਿਹਲੜ ਉਸਦਾ ਪੇਂਡੂ ਉਸਦੇ ਪੈਸੇ ਹੜੱਪਣ ਦੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਉਸਦੇ ਰਵਈਏ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਉਹ ਪਾਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਉਸਦੇ ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਸੀ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸਹੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਿੱਟੂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸੂਝਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਲੱਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਦੁਰਾਨ ਬਿੱਟੂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇੱਕ ਗੋਰੀ ਕੁੜੀ ਸੂਜਨ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਨੁਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰਨੂੰ ਦਾ ਪਿਆਰ-ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਿੱਟੂ ਇਸ ਪਿਆਰ ਵਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਜਾਣ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਭਾਰ ਨਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾ ਪਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੂਜਨ ਉਸਨੂੰ ਟੋਹਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇੱਕ ਖਿਲਾਅ ਦੀ ਸਬਿੱਤੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਧਰ ਬਿੱਟੂ ਡਰੱਗਜ਼ ਦਾ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਜਮ, ਕਾਸਿਮ ਅਤੇ ਤੁਫੈਲ ਨਾਮੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਨਾਬਾਲਗ਼ ਲੜਕੀ ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਡਰੱਗਜ਼ ਦੀ ਲਤ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸਮਫਰੋਸ਼ੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੜਯੰਤਰ ਰਚਦੇ ਹਨ। ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਨੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਿਸ ਧਰਮ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਕਿਆਇਆ ਹੈ। ਅੰਜਮ, ਕਾਸਿਦ ਅਤੇ ਤੁਫੈਲ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਏ ਬਿੱਟੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਕਾਤਲਾਨਾ ਹਮਲੇ ਦੇ ਇਲਜਾਮ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਮਲਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ ਕੁਮਾਰੀ ਨੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਹਿੱਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਪਿਛੋਂ ਅਸਲੀ ਮੁਜਰਿਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਪੁਲਸ ਦੇ ਰਵਈਏ ਦਾ ਠੀਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਿੱਟੂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਇਲਜਾਮ ਤੋਂ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿੱਟੂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਜੰਮਪਲ ਗੋਰੀ ਕੁੜੀ ਸੂਜਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ

ਕਾਇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜਿਹੜੀ ਉਸਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਉਸਦੀ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਦੀ ਆਦਤ ਅਤੇ ਤਮਾਖੂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿੱਟੂ ਆਪਣੇ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਸੂਜਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹ-ਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਬੱਝਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਹ-ਬੰਧਨ ਉਸਦੇ ਵਲੈਤ ਵਿੱਚ ਟਿਕਣ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸੱਚੇ-ਪਿਆਰ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਿੱਟੂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੁਖਾਂਤ ਸਥਿੱਤੀ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬਿੱਟੂ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਾਤਰ ਦੇ ਤੌਰ ਉਪਰ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਵਿੱਧੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਫਰੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਕਈ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਗਠਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁੰਮ-ਗੁਆਚ ਰਹੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਉਸਾਰੂ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸੁਹਿਰਦ ਲੋਕ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਭਾਵੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੀ ਜਾਚੇ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਜਾਂ ਸ਼ਲੀਲਤਾ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹਨ ਜੋ ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕਲਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਬੇਬਾਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੀਹਲ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਰੰਪਰਕ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਧਾ ਦੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮਾਂਕਨ (ਜਿਸ ਆਸ਼ੇ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸੰਭਾਵਨਾ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਟੀ: ਵੀ: ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ (ਜਾਂ ਟੀ: ਵੀ: ਨਾਟਕ) ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਫਲ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।